

บทที่ 2

ทุนอเมริกันกับเศรษฐกิจการเมืองไทยก่อนปีพ.ศ. 2501

“ระบบทุนนิยม เป็นระบบที่จำเป็นต้องมีการดำเนินการระหว่างประเทศ หากไม่สามารถทำให้ อยู่ในบริบทที่เป็นระหว่างประเทศได้ ก็จะต้องพังทลายลงไปสักวัน”

Henry Gladys (1945)

ก่อนปี พ.ศ. 2398 เศรษฐกิจการเมืองไทยเป็นเกษตรกรรมยังชีพภายใต้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ และสนธิสัญญากับประเทศอื่น ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้เข้าร่วมในการค้าระหว่างประเทศทำให้เกิดการผลิตเฉพาะอย่าง สินค้าออกและสินค้าเข้ามีปริมาณเพิ่มขึ้น นอกจากมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมในยุโรป เช่น อังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว สหรัฐอเมริกาซึ่งในขณะนั้นเป็นประเทศเกิดใหม่ยังเป็นหนึ่งในประเทศตะวันตกที่เข้ามามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศไทย บทบาทของทุนอเมริกันในยุคแรกยังไม่มากเท่ากับทุนจากยุโรป แต่ก็มีคนจากสหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งบริษัทผลิตสินค้า ความสัมพันธ์ของชาวอเมริกันกับคนไทยมีตั้งแต่ระดับชั้นราชวงศ์โดยมีชาวอเมริกันหลายท่านเป็นที่ปรึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และในระดับประชาชนที่มีหมอสอนศาสนาและคนอเมริกันจำนวนหนึ่งได้นำเทคโนโลยีเข้ามาสู่สังคมไทยมากมาย

ในบทนี้จะกล่าวถึงเศรษฐกิจการเมืองไทยยุคก่อนปี พ.ศ. 2501 โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่หนึ่ง จะกล่าวถึงสนธิสัญญาระหว่างสยามกับมหาอำนาจยุโรปและสหรัฐอเมริกา โดยจะกล่าวถึงสาเหตุที่สหรัฐอเมริกายังไม่มีบทบาทในการค้าระหว่างประเทศมากเท่ากับประเทศในยุโรปตะวันตก และการเปิดตัวเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกของสยาม

ส่วนที่สอง จะกล่าวถึงวิถีการผลิตของสังคมไทยหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงและการแตกสลายของเศรษฐกิจแบบยังชีพในบางพื้นที่ของประเทศเนื่องจากการผลิตสินค้าตอบสนองความต้องการของตลาดโลก

ส่วนที่สาม จะกล่าวถึงยุควิกฤติเศรษฐกิจระดับโลกในระลอกแรกและสงครามโลกครั้งที่สอง อันเป็นสาเหตุของการตกต่ำของชาติเจ้าอาณานิคมในยุโรปตะวันตก รวมไปถึงผลกระทบต่อประเทศไทย

ส่วนสุดท้าย จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสหรัฐอเมริกาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งจะให้ภาพการสะสมทุนของทั้งประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกาที่ได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำโลก และกลายเป็นประเทศอันดับหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทต่อเศรษฐกิจการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

2.1 สนธิสัญญาระหว่างสยามกับมหาอำนาจตะวันตก

ก่อนปีพ.ศ. 2498 ประเทศไทยปกครองระบอบกษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระราชอำนาจของกษัตริย์กว้างใหญ่ไพศาล พระองค์เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งหมด การแบ่งปันผลประโยชน์อยู่ในรูปศักดินา ไม่ได้มีการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองให้กับตระกูลต่าง ๆ ที่เป็นผู้ปกครอง แนวนวนั้นดังเช่นระบบของยุโรป ผู้ครองเมืองจะได้รับการแต่งตั้งชั่วคราวเดียว การเกณฑ์แรงงานอยู่ภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ ระบบดังกล่าวทำให้การค้าภายในประเทศไทยมีขอบเขตจำกัด โดยมากจะอยู่ในรูปการแลกเปลี่ยนของกับของ การเคลื่อนย้ายผลผลิตอยู่ในรูปของการส่งส่วยที่ผู้ปกครองเกณฑ์จากชาวบ้าน

ต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ราชวงศ์สะสมทุนจากรายได้การค้าผูกขาดการค้าสินค้าบางชนิด โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์จากป่า แต่การค้ากับต่างประเทศในยุคนี้จำกัดอยู่แต่เพียงการค้ากับประเทศจีน ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนพ่อค้ายุโรปในขณะนั้นมุ่งสร้างเครือข่ายธุรกิจในอินเดียและอินโดนีเซียอยู่ จึงละความสนใจต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการชั่วคราวจนกระทั่งทศวรรษที่ 2360¹

ปี พ.ศ. 2368 อังกฤษประสบความสำเร็จในการทำสนธิสัญญาเบอร์นีกับสยาม โดยมีข้อตกลงให้รัฐบาลสยามยินยอมให้เรืออังกฤษเข้ามาค้าขายได้ สหรัฐอเมริกาจึงได้ตามเข้ามาเปิดสัมพันธ์ทางการทูตในปี พ.ศ. 2375 เมื่อประธานาธิบดีแอนดรู แจ็คสัน ส่งนายเอ็ดมัน โรเบิร์ตส์เป็นทูตมาเจรจาขอทำสนธิสัญญาข้อตกลงทางการเมืองและการค้าในฉบับเดียวกันรวม 10 ข้อ เนื้อหาคล้ายคลึงกับสนธิสัญญาเบอร์นีที่ไทยทำกับอังกฤษ กล่าวคือ²

1. อนุญาตให้พ่อค้าไทยและอเมริกันซื้อขายกันเองโดยเสรี ตามความสะดวก รัฐบาลห้ามมิให้พ่อค้าซื้อข้าวเพื่อส่งออกนอกประเทศ ส่วนป่าน กระสุนปืน และดินปืน ถ้านำเข้ามา ต้องขายให้รัฐบาลเท่านั้น ถ้ารัฐบาลไม่ต้องการก็ต้องนำกลับออกไป

¹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ตรัสวิน, 2542), หน้า160.

² วิลาลงศ์ พงศบุตร, "การเปิดสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา" ใน หนังสือแปลชุด นวทัศน์เล่มที่ 25 (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2519), หน้า 92-93.

2. รัฐบาลจะเก็บภาษีจากพ่อค้าอเมริกันจากพ่อค้าอเมริกันรวมเป็นอย่างเดียวยตามความกว้างของปากเรือ ถ้าเรือสินค้าที่บรรทุกสินค้าเข้ามาขาย เก็บวาละ 1,700 บาท
3. เรือสินค้าที่เข้ามาขายกับไทย จะต้องทอดสมอคอยอยู่ที่นอกสันดอนปากแม่น้ำก่อน ผู้บังคับการเรือจะต้องให้คนนำบัญชีรายชื่อสินค้าที่บรรทุกมา ตลอดจนอายุทรภณต์ต่าง ๆ แจ้งกับเจ้าเมืองปากน้ำ
4. เจ้าพนักงานไทยยังคงมีสิทธิลงไปตรวจตราสินค้าของพ่อค้า และให้นำสินค้าประเภทอายุทรภณต์ไว้ ณ เมืองปากน้ำ แล้วเจ้าเมืองจึงจะอนุญาตให้เรือเข้ามาถึงกรุงเทพฯ
5. พ่อค้าอเมริกัน ตลอดจนผู้บังคับการเรือและลูกเรือทั้งหลายซึ่งเข้ามาขายยังเมืองไทย จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายไทยทุกประการ

แม้รายละเอียดของสนธิสัญญาจะคล้ายคลึงกับสนธิสัญญาเบอร์นี แต่สหรัฐอเมริกาได้รับผลประโยชน์เพิ่มเติมในเรื่องการตั้งกงสุลและอากรท่าเรือ การเปิดสัมพันธไมตรีทางการทูตระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาในระยะเริ่มแรกเป็นเรื่องของการค้า สหรัฐอเมริกาไม่ได้มีจุดประสงค์ทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ส่วนรัฐบาลไทยก็หวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และมีจุดมุ่งหมายที่จะนำอิทธิพลของสหรัฐอเมริกามาถ่วงดุลอำนาจของอังกฤษในเมืองไทยด้วย³

ต่อมาอังกฤษต้องการจัดการผูกขาดทางการค้าโดยราชสำนัก และต้องการได้รับผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกับชาวจีน เมื่อพบว่าชาวจีนในสยามจำนวนมากทำธุรกิจการเก็บภาษีอากรพระมหากษัตริย์มักจะมีพระราชทานยศและยังทรงมอบสิทธิทางกฎหมาย บางคนก็เลื่อนฐานะตนเองจากนายภาษีสู่การลงทุนร่วมกับข้าราชการและผันตัวเองเข้าสู่ระบบราชการ เก็บภาษีและรักษาผลประโยชน์ด้านการผูกขาดการขายสินค้าซึ่งชาวตะวันตกไม่สามารถทำได้ ทางฝ่ายสยาม นอกจากจะพบกับภาวะคุกคามทางอาวุธจากประเทศตะวันตกหากไม่ยินยอมส่งเสริมให้เกิดการค้าเสรีแล้ว การเมืองภายในของสยามยังมีส่วนทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำต้องยอมรับสนธิสัญญาเบาว์ริงเนื่องจากพระองค์ขึ้นครองราชย์ภายใต้การสนับสนุนของตระกูลขุนนางที่เกี่ยวข้องกับการค้าอย่างลึกซึ้งและใครที่จะทำการค้ากับชาวยุโรป⁴ นอกจากนี้ ตระกูลขุนนางยังเห็นประโยชน์ของการนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษ จึงเสนอให้เปลี่ยนกฎหมายการนำเข้าฝิ่นให้เป็นสิ่งถูกกฎหมาย และให้ราชสำนักค้ากำไรโดยประมูลเก็บภาษีฝิ่น รวมไปถึงให้ลดสิทธิพิเศษที่สยามเคยให้กับพ่อค้าชาวจีน

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

⁴ David Wyatt K., *Studies in Thai History* (Chiang Mai: Silkworm Book, 1994), p. 167.

รัฐบาลอังกฤษได้ส่งทูตมาเจรจาทำสนธิสัญญาเบาว์ริงอีกครั้งในปี 2398 สนธิสัญญานี้มีความสำคัญอย่างยิ่งและใช้บังคับอยู่เป็นเวลาถึง 70 กว่าปี จนกระทั่งมีการแก้ไขค่อย ๆ กเล็กลงในสมัยรัชกาลที่ 6 หลังสงครามโลกครั้งที่ 1

สนธิสัญญาเบาว์ริงมีจุดประสงค์ต้องการขจัดข้อจำกัดเรื่องการค้าออกไปทั้งหมด ข้อตกลงหลัก ๆ ของสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ลงนามกันในปี 2398 มีสาระสำคัญคือ⁵

1. คนในบังคับอังกฤษจะขึ้นกับอำนาจของศาลกงสุลอังกฤษ เกิดสิ่งที่เรียกว่า "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" ขึ้นในสยามเป็นครั้งแรก
2. คนในบังคับอังกฤษมีสิทธิที่จะทำการค้าโดยเสรีตามเมืองท่าของสยาม และสามารถพักอาศัยในกรุงเทพฯ ได้เป็นการถาวร รวมไปถึงสามารถซื้อหรือเช่าอสังหาริมทรัพย์ในบริเวณ 4 ไมล์ หรือ 200 เส้นจากกำแพงพระนคร หรือตั้งแต่กำแพงเมืองออกไป เดินด้วยกำลังเรือแจว เรือพายทาง 24 ชั่วโมงได้ และคนในบังคับอังกฤษได้รับอนุญาตให้เดินทางภายในประเทศได้อย่างเสรี โดยให้ถือใบผ่านแดนที่ได้รับจากกงสุลของตน
3. มาตรการเกี่ยวกับภาษีแบบเดิมให้ยกเลิก และกำหนดภาษีขาเข้า ขาออก ได้แก่
 - ภาษีขาเข้ากำหนดแน่นอนไว้ที่ร้อยละ 3 สำหรับสินค้าทุกประเภท ยกเว้นฝิ่น ซึ่งจะปลอดภาษี แต่จะต้องขายให้แก่เจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น ส่วนเงินแท่งก็จะปลอดภาษีเช่นกัน
 - สินค้าขาออกจะถูกเก็บภาษีเพียงครั้งเดียว ไม่ว่าจะเป็นภาษีภายใน หรือผ่านแดน หรือส่งออกก็ตาม
4. พ่อค้าอังกฤษได้รับอนุญาตให้ซื้อและขายโดยตรงกับคนชาวสยามทั้งนี้โดยไม่มี การแทรกแซงจากบุคคลที่สามแต่อย่างใด
5. รัฐบาลสยามสงวนสิทธิที่จะห้ามการส่งออก ข้าว เกลือ และปลา หากเห็นว่าสินค้านี้ดังกกล่าวอาจจะขาดแคลนได้
6. ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดแก่ชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้ อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเหมือนกัน

⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม (บรรณาธิการ), ราชอาณาจักรและราชรัฐสยาม (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), หน้า (14) – (15).

สรุปแล้ว สนธิสัญญาเบาว์ริงมีสาระสำคัญอยู่ที่การกำหนดให้มี “สิทธิสภาพนอกอาณาเขต” ให้มี “การค้าเสรี” และให้มี “ภาษีขาเข้าและขาออกในอัตรา 3%” นอกจากนี้ยังต้องรองให้ยกเลิกสิทธิพิเศษแก่ชุมชนชาวจีน และให้ชาวจีนกับชาวตะวันตกมีสิทธิในการทำการค้าเท่าเทียมกัน

สนธิสัญญาเบาว์ริงได้กลายเป็นแม่แบบของประเทศอื่นๆ ในการเข้ามาติดต่อทำสนธิสัญญาแบบเดียวกันกับสยาม ในระยะเวลาต่อมา มีประเทศตะวันตกถึง 13 ประเทศที่ติดตามเข้ามาทำสัญญาระหว่างปี พ.ศ. 2399-2442 มีญี่ปุ่นเป็นประเทศในเอเชียเพียงประเทศเดียวที่เข้ามาทำสนธิสัญญาในปี พ.ศ. 2441 ส่วนจีนที่เคยเจริญรุ่งเรืองเป็นมหาอำนาจในเอเชียได้หมดอำนาจไปแล้ว หลังจากแพ้สงครามฝิ่นกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2382

สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่สองต่อจากอังกฤษที่เข้ามาขอทำสนธิสัญญาการค้ากับประเทศไทยในปี พ.ศ. 2399 หลังทำสนธิสัญญา บริษัทสัญชาติอเมริกันเริ่มทยอยเข้ามาเปิดกิจการในประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์ สหรัฐอเมริกาเป็นชาติแรกที่น่าเครื่องจักรยนต์เข้ามา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 และทำการตั้งบริษัทการค้า บริษัทอเมริกันที่เจริญในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่⁶

- 1) *The Bangkok Manufacturing Co.* ผลิตน้ำอัดลมจำพวกโซดาน้ำหวาน และน้ำแข็ง
- 2) บริษัท *Siam Stem Packet Co.* ทำการเดินเรือเมลล์ในลำแม่น้ำเจ้าพระยาไปจังหวัดอ่างทองและจังหวัดอื่น ๆ
- 3) บริษัท *Heklong Railway Co.* คือบริษัทรถไฟสายแม่กลอง
- 4) บริษัท *Standdard Gil Company of New York* ขายน้ำมัน
- 5) บริษัท *Behn Meyer Co.* เป็นตัวแทนของบริษัท *International Harvester Co.* ขายพวกเครื่องไถนา เครื่องจักรทำนา และเครื่องมือเครื่องใช้ในงานกสิกรรม
- 6) บริษัทน้ำมัน *Standard Oil* สินค้าของสหรัฐที่เริ่มมีชื่อเสียงมากในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 คือ รถยนต์ยี่ห้อฟอร์ด และสินค้าที่เริ่มนิยมกันแพร่หลายมากตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 6 คือภาพยนตร์ นอกจากนี้สหรัฐยังได้รับสัมปทานในกิจการต่าง ๆ จากรัฐบาลไทย เช่น กิจการเดินรถรางในพระนคร (พ.ศ. 2436) กิจการไฟฟ้า (พ.ศ. 2440) และกิจการเหมืองแร่ (พ.ศ. 2445)

⁶ จันทรา บุรณฤกษ์ และปิยนาด บุนนาค, การศึกษาผลกระทบทางการเมืองจากความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2353-2506, รายงานผลการวิจัย ศูนย์คาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521 หน้า 28.

เมื่อเทียบกับประเทศในยุโรปตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจจักรวรรดินิยมในยุคนั้นแล้ว สหรัฐอเมริกายังไม่มีผลประโยชน์ในประเทศไทยมากนัก ในขณะที่อังกฤษได้เข้ามาลงทุนตั้งทั้งโรงงานน้ำตาลและโรงสีข้าว แม้โรงสีแห่งแรกของประเทศไทยจะตั้งโดยสหรัฐอเมริกา แต่ชาวยุโรปควบคุมการส่งออกข้าวถึงร้อยละ 68⁷ นอกจากนี้ยังมีกิจการเกี่ยวกับการทำดีบุกและไม้สักในภาคเหนือและภาคใต้ ในขณะที่สหรัฐอเมริกาไม่ได้มีส่วนในการทำกิจการดังกล่าวแต่อย่างใด

นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ได้วิเคราะห์ว่าในศตวรรษที่ 19 สหรัฐอเมริกาสนใจโลกภายนอกประเทศไม่มาก นโยบายส่วนใหญ่ของสหรัฐอเมริกาคือการแยกตัวโดดเดี่ยว ตามหลักการมอนโรว์ที่ประกาศโดยประธานาธิบดีเจมส์ มอนโรว์ในปี พ.ศ. 2366 ซึ่งแฝงแนวความคิดว่าด้วยการค้าเสรีและระบบทุนนิยมในเรื่องการต่อต้านการกีดกันทางการค้าและการเปิดตลาดเสรีให้กับพ่อค้าที่มีความสามารถเพื่อให้มีสิทธิในการทำการค้าอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังแสดงเจตนารมณ์ที่จะแยกสหรัฐอเมริกาออกจากความขัดแย้งต่าง ๆ ภายนอก ประเทศหลัก ๆ ที่สหรัฐอเมริกาเข้าไปติดต่อทำการค้าด้วยจึงเป็นประเทศที่เกือบจะหลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคมอย่างประเทศในละตินอเมริกา และประเทศในแปซิฟิกเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกับเจ้าอาณานิคมอื่น ๆ และสหรัฐอเมริกายังมุ่งกับการพัฒนาอุตสาหกรรม และการแก้ไขปัญหาสงครามกลางเมืองเป็นหลักด้วย⁸

ในส่วนของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองได้วิเคราะห์ว่า สหรัฐอเมริกาต้องการที่จะแยกตัวออกจากยุโรป เพราะคนอเมริกันมาจากยุโรป ส่วนหนึ่งก็เพื่อหนีความวุ่นวายและการกดขี่ทางการเมืองและศาสนา สหรัฐอเมริกาจึงใช้เวลากับการขยายดินแดนและตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันตก ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องทาส และคนอเมริกันก็ทำสงครามระหว่างกันเอง อีกทั้งมหาสมุทรแอตแลนติกก็กว้างใหญ่ กำลังทหารสหรัฐอเมริกาจำต้องเพิ่มขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าจะไม่ถูกโจมตีจากยุโรป สหรัฐอเมริกาเองก็เคยตกเป็นอาณานิคมมาก่อน คนอเมริกันส่วนหนึ่งรู้สึกไม่สบายใจหากประเทศของตนจะไปเอาชาติอื่นมาเป็นอาณานิคมบ้าง⁹

⁷ Akira Suehiro, *Capital Accumulation in Thailand: 1855 – 1985* (Chiang Mai: Silkworm Book, 1996, p. 49 -51 .

⁸ จุลชีพ ชินวรรณ, “หลักการมอนโรว์: จุดกำเนิดของนโยบายแยกอยู่โดดเดี่ยว” ใน วิเลียม แบรดลีย์ และจุลชีพ ชินวรรณ (บรรณาธิการ), เส้นทางมหาอำนาจ: เอกสารด้านนโยบายต่างประเทศอเมริกาต่อเอเชีย, แปลโดย วริยา ศ. ชินวรรณ (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 76-79.

⁹ สรุปความจากการวิเคราะห์ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2536), หน้า 231.

ส่วนนักรัฐศาสตร์ในแนว Revisionism¹⁰ เช่น William Appleman Williams¹¹ และ Howard Zinn¹² ได้เสนอความคิดว่าสหรัฐอเมริกาเป็นนโยบายเป็นจักรวรรดินิยมมาตลอดและมีความต้องการที่จะขยายตลาดโดยใช้กำลังทหารบังคับ นอกจากนี้สหรัฐอเมริกาเป็นส่วนเป็นอย่างไรที่ทำให้สหภาพโซเวียตถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามความมั่นคง และยังใช้เหตุผลในเรื่องการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์สร้างความชอบธรรมให้ตนเองในการขยายระบบทุนนิยมแบบอเมริกัน สิ่งเหล่านี้แสดงออกทางนโยบายต่างประเทศ วาทะของผู้ว่า นักธุรกิจ และสื่อมวลชน เช่นที่ประธานาธิบดี William McKinley กล่าวในปี พ.ศ. 2436 ก่อนที่ท่านจะได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีหนึ่งปีว่า

*“เราต้องการตลาดต่างประเทศเพื่อสร้างกำไรส่วนเกิน”*¹³

หรือวุฒิสมาชิก Henry Cabot Lodge เขียนในนิตยสารว่า

*“ในผลประโยชน์ของเรา คลองในนิคารากัว และการคุ้มกันรักษาคลวงนั้นเป็นการค้าที่ดีเยี่ยม ในมหาสมุทรแปซิฟิก เราควรจะควบคุมเกาะฮาวาย รักษาอิทธิพลในซามัว และเมื่อสร้างคลองในนิคารากัวแล้ว เกาะคิวบาก็จะจำเป็น ชาติที่ยิ่งใหญ่จะมีอนาคตจากการขยายการป้องกันส่วนที่เหลือส่วนต่าง ๆ ของโลก มันเป็นการเคลื่อนไหวที่จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่เผ่าพันธุ์ต่าง ๆ และสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ไม่ควรละเว้นจากหน้าที่นั้น”*¹⁴

นอกจากนี้ นักวิชาการด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแนว Revisionism ยังอ้างถึงเหตุการณ์การเข้าแทรกแซงรัฐต่าง ๆ ของสหรัฐอเมริกากระหว่างปี พ.ศ. 2341 – 2442 โดยอ้างเหตุผลว่าเป็นการปกป้องชีวิตคนอเมริกันและผลประโยชน์ ได้แก่ การรุกรานอาร์เจนตินา (พ.ศ. 2395)

¹⁰ Revisionism เป็นวิเคราะห้ประวัติศาสตร์ที่ตั้งคำถามกับการวิเคราะห้แบบเก่าที่ได้รับการยอมรับ (Orthodox) ดังเช่น การวิเคราะห้นโยบายของสหรัฐอเมริกาในยุคสงครามเย็น หากเป็นแนว Orthodox จะมองว่าสหรัฐอเมริกาต้องป้องกันตัวเองจากภัยคุกคามภายนอก หรือภัยคุกคามของสหภาพโซเวียต ส่วนนักประวัติศาสตร์แนว Revisionist จะมองว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจและปัจจัยภายในของสหรัฐอเมริกาเองก็เป็นตัวกระตุ้นการขยายอำนาจด้วย

¹¹ William Appleman Williams, *The Root of the Modern American Empire* (New York: Random House, 1969).

¹² Howard Zinn, *A People's History of The United States 1492-present* (New York: Harpers Collins Publishers, 1999), p. 298-320.

¹³ Ibid, p. 299.

¹⁴ Ibid.

นิคารากัว (พ.ศ. 2396) และยังเข้ายึดฟิลิปปินส์เป็นอาณานิคม (พ.ศ. 2442) ในยุคหลังจากสเปนเสื่อมอำนาจด้วย โดยสหรัฐอเมริกาประกาศจุดมุ่งหมายการเข้ายึดฟิลิปปินส์ว่าต้องการปลูกฝังประชาธิปไตยแบบอเมริกันและมองว่าประเทศฟิลิปปินส์ยังอ่อนแอ ยังไม่มีความเป็นประชาธิปไตยและไม่พร้อมจะรับผิดชอบตนเอง คำกล่าวนี้แสดงจุดยืนพื้นฐานของสหรัฐอเมริกาในเรื่องความคิดต่อประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตกว่าเป็นประเทศที่อ่อนแอและสหรัฐอเมริกาจะต้องยื่นมือเข้าไปช่วยให้เกิดประชาธิปไตยและเปิดต้อนรับการค้าเสรีซึ่งทำที่สุดแล้วก็จะให้ประโยชน์กับนายทุนอเมริกันที่จะสามารถเข้าไปแสวงหาผลกำไรในดินแดนต่าง ๆ ได้กว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ ประเด็นทั้งสองนี้กลายเป็นจุดสำคัญในนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกาในยุคต่อมา

ในกรณีของสยาม ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับสหรัฐอเมริกาในยุคแรกอยู่ในรูปของสัมพันธ์ไมตรีที่ดีต่อกัน ที่สหรัฐอเมริกาไม่แสดงตนเป็นเจ้าอาณานิคมอีกประเทศหนึ่งอาจเป็นเพราะอังกฤษและฝรั่งเศสต่างแผ่อิทธิพลครอบคลุมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรียบร้อยแล้ว และขณะนั้นสหรัฐอเมริกายังไม่มีแสนยานุภาพ ยังไม่มีกองเรือและกองทหารยังเทียบมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกาจึงเลือกที่จะเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ในละตินอเมริกาซึ่งเคยเป็นอาณานิคมของสเปนและโปรตุเกสที่เริ่มเสื่อมอำนาจ ต่างจากอังกฤษที่กลายเป็นจักรวรรดิและได้ชื่อว่าเป็นดินแดนพระอาทิตย์ไม่เคยตกดินเพราะธงอังกฤษโบกสะบัดไปทั่วโลกจนเกือบจะยึดครองดินแดนไทยด้วยเช่นกัน

ประเทศไทยได้ใช้สหรัฐอเมริกาคือผู้นำนักทางอำนาจกับประเทศตะวันตกตลอดยุคแรกเริ่มความสัมพันธ์ทางการทูต ที่พิเศษก็คือ คนไทยกับคนอเมริกันมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ในระดับราชสำนัก กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจ้างชาวอเมริกันเป็นที่ปรึกษาราชการ เช่น นายเอ็ดเวิร์ด เฮนรี่ สโตเบล ผู้ช่วยเหลือเรื่องการทำสัญญากับฝรั่งเศสปี 2450 ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานยศเป็นพระยาภิบาลไมตรีคนที่สอง นายเจ็นส์ไอ เวส สเตนการ์ด และนายเอลดอน เสดมส์ เป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ไปจนถึงระดับประชาชน ชาวสยามได้รู้จักกับชาวอเมริกันผู้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้ามา บุคคลอเมริกันที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนไทย เช่น หมอบรัดเลย์ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มกิจการโรงพิมพ์ขึ้นในประเทศไทยและนำวิธีการรักษาพยาบาลตามแผนใหม่เข้ามา หมอยอร์ชแมลฟาแลนด์ผู้เป็นกำลังสำคัญในการตั้งโรงเรียนแพทย์ และปรับปรุงโรงพยาบาลศิริราช และยังแปลตำราแพทย์อีกหลายเล่ม ภายหลังได้รับพระราชทานยศเป็นพระอาจวิทยาคม เป็นต้น

2.2 การผลิตเพื่อขายและการแตกสลายของเศรษฐกิจแบบยังชีพในพื้นที่บางส่วนของสยาม

แม้จะเปิดรับทุนนิยมตะวันตกและเกษตรกรไทยเริ่มทำการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดโลกตั้งแต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง แต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยไม่ได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ความสัมพันธ์ทางการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์แบบศักดินายังคงแข็งแกร่งที่ดินอยู่ในมือของคนส่วนน้อยในสังคม ในขณะที่ชาวนาส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างหรือเช่าที่นา ทุนนิยมจากภายนอกที่เข้ามาสู่ประเทศไทยไม่ได้ทำให้เกิดชนชั้นกรรมพีอิสระ เนื่องจากทุนที่เข้ามาเป็นทุนการค้า ไม่ใช่ทุนการผลิตหรือทุนอุตสาหกรรม การผลิตเพื่อการค้าไม่ได้ทำให้เกิดการแตกของชนชั้นในหมู่บ้านและไม่เกิดชาวนารวยที่จะพัฒนาเป็นกรรมพีเพราะเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการจากภายนอก ไม่ใช่การผลิตที่อกเงยขึ้นมาจากวิวัฒนาการของหมู่บ้าน อีกทั้งการเพาะปลูกในประเทศไทยไม่ได้มีลักษณะเป็นไรขนาดใหญ่จึงไม่ต้องใช้กรรมกรรับจ้างจำนวนมาก เหมือนกับประเทศอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ ที่ถูกกดขี่ตั้งเอาส่วนเกินด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเก็บภาษี การเก็บค่าเช่า การกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นวิธีการบังคับที่ทำให้ชาวนาต้องลงแรงเพิ่มผลผลิต

โครงสร้างการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และพันธนาการของระบบศักดินาได้ควบคุมกำลังคนและเก็บเกี่ยวส่วนเกินเข้าสู่โครงสร้างส่วนบนจนหมดสิ้น คนไทยไม่เคยมีโอกาสได้เป็นแรงงานเสรี นอกจากจะต้องจ่ายภาษีให้กับรัฐแล้ว ชายไทยอายุ 18 ถึง 60 ปี จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานให้กับเจ้านาย¹⁵ ในขณะที่สตรีไทยไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่ก็ต้องทำงานหนักในครัวเรือนเพื่อส่งอาหารเลี้ยงสามีและคนในครอบครัว โพรแต่ละครอบครัวจะต้องทำมาหากินในที่ดินที่เป็นเขตกำหนดโดยเจ้านายของตนเองเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่มีเสรีชนในประเทศไทยเลยเพราะทุกคนถูกกำหนดขึ้นทะเบียนกับพระมหากษัตริย์หรือขุนนาง ถ้าไม่ไปขึ้นทะเบียนจะถูกลงโทษโดยรัฐจะส่งทหารออกจับเป็นครั้งคราว อำนาจของพระมหากษัตริย์มีสูงมาก ปัจจัยการผลิตทั้งที่ดินและแรงงานอยู่ในมือของพระมหากษัตริย์ เป็นการขูดรีดที่ชัดเจนและเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถเกิดชนชั้นกรรมพีใจกลางแผ่นดินเหมือนกับประเทศในยุโรปที่อำนาจของพระมหากษัตริย์ยังมีอำนาจศาสนจักรถ่วงดุลและที่ดินและกำลังแรงงานยังกระจายอยู่ในมือของเจ้านาย แรงงานในประเทศไทยส่วนใหญ่จึงเป็นแรงงานชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

¹⁵ ประกาศกำหนดอายุบุคคลที่เป็นจกรรจ์และปลดชรา ร.ศ. 118 (4 ธันวาคม ร.ศ.), ปกปศ, เล่ม 17 หน้า 117-118; กฎหมายชำระปีมะเมียโทศก จ.ศ. 1172 (13 เมษายน ร.ศ. 29) ปกปศ, เล่ม 4 หน้า 1-7 อ้างโดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์เศรษฐ, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453" ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), 187.

เปรียบเทียบระหว่างแรงงานไทยกับแรงงานจีน แรงงานจีนมีโอกาสในการเลื่อนฐานะโดยเฉพาะจากแรงงานไปสู่ผู้ผลิตอิสระ คนจีนเป็นคนนอกที่ไม่ผูกติดกับการเมืองและไม่ได้เป็นไพร่ชั้นกับพระมหากษัตริย์หรือมูลนาย

การทำการผลิตเพื่อส่งออกในยุคหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้เกิดการบุกเบิกที่ปลูกข้าวอันเป็นการดึงแรงงานออกจากระบบการเกณฑ์แรงงานวิธีหนึ่ง ราษฎรส่วนใหญ่ต่างพยายามหลบเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานและหาวิธีการต่าง ๆ ให้ตนได้เป็นอิสระ เช่น จ่ายสินบน หลบหนี บวชพระ หรือแม้แต่เข้าป่าไปช่องสุ่มกองโจรจนพระมหากษัตริย์ต้องยินยอมให้ไพร่จ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน และต้องลดระยะเวลาการเกณฑ์แรงงานจากที่เคยมีระบบเข้าเดือนออกเดือนลดลงสู่ 4 เดือนในหนึ่งปี และลดเหลือ 3 เดือนในปี พ.ศ. 2350 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2410 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้จึงทรงริเริ่มใช้มาตรการการเลิกทาส เลิกไพร่ และใช้มาตรการการจ่ายภาษีทดแทน

หลังจากนั้น ระบบการเกณฑ์แรงงานของไทยค่อย ๆ สูญสลายไปจนหมดสิ้นใน ปี พ.ศ. 2448 จึงได้เกิดแรงงานเสรีที่เป็นคนไทยขึ้นในสังคมไทย แรงงานเหล่านี้บ้างก็เป็นผู้เช่าที่นา บ้างก็เป็นแรงงานอพยพทำนาเป็นรายวัน แต่พวกเขาก็ยังมีพันธนาการผูกพันอยู่กับหมู่บ้านด้วยวัฒนธรรม ประเพณีและความรู้สึกผูกพันเป็นเครือญาติอันเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของชุมชนหมู่บ้านไทย

ชาวบ้านไทยภาคกลางเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการผลิตข้าว ในตอนแรก ชาวบ้านขายเพียงข้าวส่วนที่ผลิตได้เกินการบริโภคในครัวเรือน แต่ต่อมาชาวบ้านเริ่มผลิตเฉพาะข้าวและละทิ้งการผลิตส่วนอื่น ๆ เพราะสินค้าราคาถูกจากต่างประเทศเข้ามาและหาซื้อได้ง่าย เมื่อขายข้าวได้และมีรายได้มากขึ้น สินค้าราคาจากยุโรปโดยเฉพาะผ้าจึงดีตลาดไทยได้มากขึ้น แต่เลยไปจากภาคกลางแล้วอุตสาหกรรมพื้นบ้านยังคงประสบผลสำเร็จมากกว่าเนื่องจากต้นทุนการขนส่งที่สูงและมีการผลิตในท้องถิ่นตลอดระยะเวลาออกฤดูกาลเพาะปลูก ชาวบ้านจึงยังคงพอใจที่จะใช้สินค้าท้องถิ่นมากกว่าสินค้านำเข้า แม้ไทยจะถูกเปลี่ยนให้เป็นแหล่งวัตถุดิบและแหล่งระบายทุน รวมไปถึงเป็นตลาดของประเทศตะวันตกจนทำให้การผลิตการการค้ากลายเป็นแบบกึ่งเมืองขึ้น แต่ก็ยังมีหลายส่วนในประเทศไทยที่ระบบการผลิตดังกล่าวยังขยายตัวไปไม่ถึง¹⁶

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงสู่การผลิตตามดีมานด์ของตลาดโลกไม่ได้เปลี่ยนแปลงพลังการผลิตของสังคมไทยเลย ชาวนาไทยยังผูกติดกับชนบทและผลิตโดยวิถีการผลิตในแบบเดิม รัฐไม่ได้ทำการปฏิรูปที่ดินหรือพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิต มีแต่เพียงการใช้ที่ดินทำการผลิตและแรงงานเพิ่มขึ้น ราชสำนักได้ทำการขยายพื้นที่ทำนา มีการจัดสรรที่ดินแถบคลองขุดใหม่ เช่น คลองรังสิต และคลองดำเนินสะดวก แต่เจ้านายศักดินาเท่านั้นที่มีกรรมสิทธิ์เหนือที่ดินที่ดีและยังช่วยโอกาสลงทุนพัฒนาเพื่อการเพาะปลูกและเรียกเก็บค่าเช่าราคาสูงจากชาวนา การค้าส่วนมากยังอยู่ในมือของชนชั้นปกครองและพ่อค้าชาวจีนได้รับผลประโยชน์จากระบบเจ้าภาษีนายอากรมาก่อน เมื่อยกเลิกระบบ

¹⁶ ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสนเศรษฐ์, หน้า 173.

ดังกล่าวและทำสนธิสัญญาการค้ากับตะวันตก ชาวจีนหลายคนล้มละลายกับการยกเลิกระบบเจ้าภาษีนายอากร แต่หลายคนก็ปรับตัวหันไปประกอบการค้าที่พึ่งพิงราชสำนัก การทำสนธิสัญญากับต่างชาติจึงเป็นการทำให้พ่อค้าชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะชาติตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทแบ่งปันส่วนเกินของเศรษฐกิจไทยส่งกลับไปยังประเทศตนเอง

2.3 สยามกลางกระแสเศรษฐกิจการเมืองโลกและการตกต่ำของเจ้าอาณานิคมเก่า (พ.ศ. 2443 – 2484)

ระหว่างปี พ.ศ. 2460 – 2490 ข้าว ไม้สัก ดีบุก และยางพารา เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย แต่สินค้าหลักที่สำคัญที่สุดคือข้าว โดยมูลค่าส่งออกของข้าวคิดเป็นร้อยละ 70 ของมูลค่าส่งออกทั้งหมด จะเห็นได้ว่าประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตสินค้าขึ้นปฐมภูมิที่ใช้เทคโนโลยีไม่มากนัก

ส่วนกิจการต่าง ๆ ในประเทศไทยจะอยู่ในมือของคนจีน ยุโรป และอินเดีย ชาวจีนมักจะเป็นเจ้าของโรงสีข้าว ชาวยุโรปจะควบคุมกิจการโรงเลื่อยและเหมืองแร่ ใน ปี พ.ศ. 2457 การค้าเฉพาะในกรุงเทพฯ 26% อยู่ในความควบคุมของบริษัทอังกฤษและ 62% อยู่ในกำมือของคนจีน¹⁷ การลงทุนของชาวตะวันตกในสยามมีทั้งสิ้นประมาณ 65 ล้านดอลลาร์อเมริกัน น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของการลงทุนในอินโดจีน และเป็นหนึ่งในสามของการลงทุนในมลายู และเท่ากับหนึ่งในสิบของการลงทุนในอินโดจีน¹⁸ อุตสาหกรรมหนักในเมืองไทยยังไม่มี ขณะนั้นในประเทศไทยมีเพียงโรงสี โรงพิมพ์ โรงงานยาสูบ โรงงานบุหรี่ย โรงงานน้ำตาล เกลือ และสุรา

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2457-2461 ความต้องการสินค้าในตลาดโลกสูงมาก ข้าวเป็นหนึ่งในยุทธปัจจัยที่เป็นที่ต้องการ แหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของโลกอยู่ที่พม่า ลาว เวียดนาม และไทย ที่ต่างเร่งการผลิตและขยายพื้นที่การปลูกข้าวอย่างกว้างขวางครอบคลุมถึงภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการตัดทางรถไฟสายนครราชสีมาในปี พ.ศ. 2443 และขยายเส้นทางเพิ่มเรื่อย ๆ ทำให้การลำเลียงข้าวทำได้สะดวกขึ้น

การเปิดรับทุนนิยมแบบตะวันตกและการผูกเศรษฐกิจไทยเข้ากับตลาดโลกแม้จะสร้างรายได้ให้กับประเทศและทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ แต่ความผันแปรของธรรมชาติและความผันผวนของราคาข้าวตามความต้องการของตลาดยังเป็นข้อแลกเปลี่ยนที่ประเทศไทยต้องเผชิญ ระหว่างปี พ.ศ. 2463-2482 ประเทศไทยต้องพบกับวิกฤติเศรษฐกิจสองครั้ง ครั้งแรกเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2463

¹⁷ Pierre Fistie, "L'Evolution de la Thailand Contemporaine (Paris: Librairie Armand Colin, 1967), p. 66 อ้างโดย ขวลิขิต วายุภักดิ์, "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475 – 2485" ใน จักรทิพย์ นาดสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), หน้า 577-578.

¹⁸ Akira Suehiro, pp. 149 -150.

จากปัจจัยภายในของประเทศไทย เนื่องจากพลังการผลิตที่ไม่มีการพัฒนา เพราะรัฐไม่ได้พัฒนาระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานและเทคโนโลยีที่จะส่งเสริมเกษตรกรให้ทำการเพาะปลูกอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจัยผันแปรอีกประการได้แก่ราคาข้าวที่ขึ้นลงตามอุปสงค์และอุปทานของตลาดโลก ตลาดในประเทศมีผลต่อปริมาณข้าวน้อยเนื่องจากผู้บริโภคในประเทศไทยมีน้อย และประเทศไทยก็เป็นประเทศผู้ผลิตรายย่อยเกินไปเมื่อเทียบกับอาณานิคมอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้ไม่มีอำนาจพอที่จะกำหนดราคาข้าวได้ ระหว่างที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในปี พ.ศ. 2472 ราคาข้าวตกต่ำลงอย่างมาก การส่งออกข้าวทำได้ยากลำบากเนื่องจากภาวะของสงครามโลกครั้งที่หนึ่งซึ่งทำให้เศรษฐกิจยุโรปซบเซา และยิ่งเลวร้ายหนักขึ้นในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำปี พ.ศ. 2473 ราคาข้าวที่ชาวนาเคยขายได้ลดลงเหลือเพียงครึ่งเดียวเทียบกับยุคก่อนเศรษฐกิจตกต่ำ และราคาข้าวถึงจุดต่ำที่สุดเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2484

ความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจได้นำมาสู่ความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งสะสมมาตั้งแต่ยุคการปฏิรูปการปกครองสมัชชาครั้งที่ 5 กระแสการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เชื้อพระวงศ์ระดับสูงได้ถวายคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 เพื่อการกระจายอำนาจทางการปกครอง แต่รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่สมควร จึงทรงทำการปฏิรูปการปกครองโดยการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางแทน ในรัชสมัยต่อ ๆ มา ต่างมีการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่มาจากเบื้องบน แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนินการเพราะยังมีเสียงคัดค้านจากคณะผู้ปกครองถึงความไม่พร้อมในด้านต่าง ๆ ของสยาม

รัชสมัยต่อมาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคซึ่งมีการใช้จ่ายเงินทองพระคลังไปในกิจการต่าง ๆ จำนวนมหาศาล เหตุการณ์ข้าวยากหนักแพ่งได้เกิดขึ้นในปลายยุคนี้ทำให้ราษฎรจำนวนมากประสบกับความเดือดร้อน ชาวนาเป็นผู้ที่ได้รับความกระทบกระเทือนสูงสุด โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2463 เกิดภาวะฝนแล้ง ผลผลิตข้าวเปลือกเหลือเพียงสองในสาม จนทำให้ดุลการค้าขาดดุลถึง 81 ล้านบาท ขณะที่ปกติจะเกินดุล 40 ล้านบาท¹⁹

ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี 2473 เกิดเหตุการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกเนื่องจากตลาดหุ้นในสหรัฐอเมริกาล่มสลายส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจที่มีความเชื่อมโยงกันทั่วโลก อังกฤษถึงกับประกาศออกจากมาตรฐานทองคำส่งผลกระทบต่อค่าเงินบาทเนื่องจากประเทศไทยสะสมเงินสำรองในรูปของเงินตราต่างประเทศโดยเฉพาะเงินปอนด์และทองคำ เพื่อป้องกันปัญหาเงินเฟ้อและแก้ไขปัญหาดุลการค้าเงินขาดดุล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้มาตรการขึ้นภาษีและใช้วิธีการดุลยภาพหรือลดเงินเดือนและปลดข้าราชการออก แต่ไม่ได้นำเงินบาทออกจากมาตรฐานทองคำ ทำให้ค่าของเงินบาทสูงจนส่งผลให้การส่งออกลดลง เหตุการณ์ดังกล่าว

¹⁹ Ibid, p. 458.

ส่งผลกระทบตั้งแต่ข้าราชการระดับสูงไปจนถึงชาวนาซึ่งต้องกู้เงินมาทำการเพาะปลูกแล้วขายข้าวไม่ได้ราคา ทำให้ต้องเป็นหนี้สินและประสบกับความยากลำบากที่จะหาเงินมาจ่ายภาษี

เมื่อปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทวีขึ้น การวิพากษ์วิจารณ์ความไร้สมรรถภาพของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และความไม่ชอบธรรมของอำนาจการปกครองจึงเริ่มขยายตัวกว้างขวาง การปฏิวัติปี พ.ศ. 2475 จึงเกิดขึ้นโดยการรวมตัวของทหารและพลเรือนหัวก้าวหน้ากลุ่มหนึ่ง พลังทางสังคมกลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ ชาวนาและกรรมกรที่ไม่มีส่วนร่วมแต่อย่างใดเนื่องจากขาดความรู้ และกรรมกรในประเทศไทยก็ไม่ได้เข้มแข็งพอเนื่องจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เข้มแข็งทำให้พ่อค้าต้องทำการค้าโดยพึ่งพิงราชสำนัก ทำธุรกิจร่วมกับประเทศจักรวรรดินิยม หรือเป็นนายหน้า แม้จะมีพ่อค้าจำนวนหนึ่งเริ่มเติบโตขึ้นจากธุรกิจผลิตสินค้าจำหน่ายภายในประเทศแต่ก็ไม่ได้มีบทบาทใด ๆ ในทางการเมือง

หลังการปฏิวัติ เกิดการต่อสู้ระหว่างกลุ่มผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองที่ต้องการล้มเลิกระบบเดิมและเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการเมืองให้อยู่ในรูปแบบที่ตนต้องการ และกลุ่มชนชั้นศักดินาเก่าที่ต้องการรักษาสถาปัตยกรรมของตนเองไว้ให้ได้มากที่สุด ความอ่อนแอของกลุ่มผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ความไม่แน่นอนแห่งของกลุ่ม และความไม่ชัดเจนทางอุดมการณ์ตั้งแต่ก่อนปฏิวัติว่าจะนำระบบเศรษฐกิจใดมาใช้ทำให้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบเดิมและสลายพันธนาการศักดินาได้ คณะราษฎรเพียงแต่แย่งอำนาจทางการเมืองการปกครองจากชนชั้นศักดินา และความสามารถในการดึงส่วนเกินจากระบบคลัง ตำแหน่งทางราชการ และเงินรายได้จากการให้อภิสิทธิ์กับพ่อค้าชาวจีนจนทำให้ชนชั้นศักดินาไม่สามารถขยายตัวทางเศรษฐกิจอีกต่อไปได้ แต่คณะราษฎรก็ไม่สามารถจะเวนคืนที่ดินของชนชั้นศักดินามาเป็นของรัฐทำให้ไม่สามารถล้มเจ้าที่ดินออกไปจากระบบได้ และที่สำคัญ คณะผู้ปฏิวัติไม่ได้แก้ไขวัฒนธรรมแบบอุปถัมภ์และระบบเจ้าขุนมูลนายที่แฝงตัวอยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน การปฏิวัติ 2475 จึงเปลี่ยนแปลงได้เพียงระบบการเมืองการปกครองเท่านั้น

นายปรีดี พนมยงค์ได้เสนอแผน 6 ประการที่จะทำให้ประชาชนกินดีอยู่ดีซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรัฐ โดยให้มีการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินและโรงงานอุตสาหกรรมเป็นของรัฐ และจ่ายเงินค่าตอบแทนในรูปพันธบัตรให้กับเจ้าของที่ดินเดิม และแผนดังกล่าวยังกล่าวถึงการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจโดยให้รัฐลงทุนในกิจการที่จะเป็นประโยชน์ในระยะยาว และสนับสนุนการผลิตสินค้าทดแทนการนำเข้า แต่แผนของนายปรีดีถูกคัดค้านและถูกมองว่าเป็นแนวทางคอมมิวนิสต์²⁰

²⁰ ผู้ที่วิจารณ์เค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ที่สำคัญคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวไว้ในบันทึกพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูญธรรม ว่าถ้าให้รัฐบาลดำเนินการตามแผนเศรษฐกิจดังกล่าว ไทยจะกลายเป็นคอมมิวนิสต์

แนวคิดอีกแบบที่เสนอโดยหลวงวิจิตรวาทการ ได้แก่ การตั้งสหกรณ์หรือสมาคมการค้าโดยต่างคนต่างเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต แต่มีการรวมตัวกันจำหน่ายหรือรับซื้อสินค้าโดยอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐหรือเป็นระบบทุนนิยมโดยรัฐซึ่งโน้มเอียงไปทางระบบฟาสซิสต์ แนวคิดนี้เอื้อประโยชน์ต่อพ่อค้า ขวานาวรวยและข้าราชการซึ่งเป็นผู้มีทุนอยู่ในมือ

สองแนวความคิดทางอุดมการณ์ด้านเศรษฐกิจ ประกอบกับแนวความคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันทำให้คณะราษฎรแตกออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ปฏิวัติที่มาจากข้าราชการทหาร นำโดย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีหลวงวิจิตรวาทการเป็นมันสมองอยู่เบื้องหลัง และกลุ่มผู้ปฏิวัติที่มาจากข้าราชการพลเรือน นำโดยนายปรีดี พนมยงค์ ทั้งสองกลุ่มแตกแยกกันชัดเจนเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ในขณะที่นายปรีดีรับหน้าที่เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตร

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2481 กองทัพเรืออำนาจอย่างสูงสุดและมีการใช้นโยบายเศรษฐกิจแบบชาตินิยมอย่างเต็มตัว ประมาณ 3 ใน 4 ของรัฐสภาไทยเป็นสมาชิกที่มาจากข้าราชการทหาร จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการสร้างรัฐระบบราชการที่เข้มแข็งเหมือนกับเยอรมนีและญี่ปุ่น และต้องการสลายอำนาจของราชวงศ์ให้หมดสิ้น มีการยกเลิกการพระราชทานยศและยังตั้งตนเองเป็นผู้ในระดับเดียวกับฮิตเลอร์แห่งเยอรมนีและมุสโสลินีแห่งอิตาลีทีเดียว

ในขณะนั้น กระแสขบวนการชาตินิยมที่เริ่มเกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้านที่เคยเป็นอาณานิคม กำลังเข้มข้น คนรุ่นใหม่ที่เป็นปัญญาชนที่จบการศึกษาจากต่างประเทศในระบบตะวันตกเริ่มตั้งคำถามต่อสถานะของผู้ปกครองและมองเห็นความไม่เท่าเทียมระหว่างคนพื้นเมือง กับเจ้าอาณานิคม และคิดว่าพวกเขาถูกกีดกันจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยชอบธรรม จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้ประโยชน์จากกระแสชาตินิยมโดยประกาศนโยบายต่อต้านจักรวรรดินิยม มีการสร้างโรงเรียนแผนที่และกระตุ้นให้ประชาชนรู้สึกว่ประเทศไทยเสียดินแดนในแหลมทองให้กับจักรวรรดินิยมไปมากมาย นอกจากนี้ยังทำการควบคุมคนจีน และออกนโยบายกำหนดอาชีพและธุรกิจที่เหมาะสมแก่คนไทย ภายใต้อุดมการณ์ว่าการควบคุมของรัฐบาลเป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะก่อให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ การขยายอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามสะดุดลงเมื่อญี่ปุ่นยাত্রาทัพเข้าสู่ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2484

ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ธุรกิจของชาวตะวันตกเริ่มตกต่ำเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจซบเซา หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ทั่วโลกในปี พ.ศ. 2463 อยู่ก่อนแล้ว เมื่อญี่ปุ่นเรืองอำนาจทั้งทางทหารและเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นได้สร้างนโยบายแข่งขันกับมหาอำนาจจักรวรรดินิยมและผูกสัมพันธ์กับประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการสร้างคำขวัญว่า "เอเชียเพื่อเอเชีย" และ "วงศ์ไพบูลย์เอเชีย" ทำการปลุกกระดมให้ชาวเอเชียร่วมต่อต้านมหาอำนาจจักรวรรดินิยม นักชาตินิยม

ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อินโดนีเซีย และมาเลเซีย เห็นว่าการร่วมมือกับญี่ปุ่นจะเป็นหนทางช่วยขับไล่มหาอำนาจจักรวรรดินิยมออกไปจากประเทศตนได้ แต่ความจริงแล้วญี่ปุ่นกลับเข้ามาขูดรีดอย่างป่าเถื่อนและไม่ได้ทำตามที่โฆษณาไว้แต่อย่างใด²¹

เมื่อญี่ปุ่นขยายอำนาจเข้ามาสู่ประเทศไทย แม้จะไม่ได้นับประเทศไทยเป็นเมืองขึ้น แต่ญี่ปุ่นก็ได้ทำสนธิสัญญาหลายประการกับรัฐบาล ในด้านการเมือง รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ลงนามในสนธิสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดยยอมให้ญี่ปุ่นเข้ามาใช้สนามบิน ฐานทัพ สร้างถนนและทางรถไฟ ส่วนในด้านเศรษฐกิจ ญี่ปุ่นเข้ามาปิดบริษัทการค้าของยุโรปและยังบังคับให้ไทยถอนค่าเงินบาทออกจากการพึ่งพิงระบบเงินปอนด์สเตอร์ลิง หันมาใช้มาตรฐานเงินเยนทำให้ค่าเงินลดต่ำลงและทำให้ไทยค้าขายกับประเทศใดไม่ได้นอกจากญี่ปุ่นและประเทศที่ญี่ปุ่นได้เข้ายึดครอง นอกจากนี้ยังวางข้อตกลงให้ประเทศไทยยกเลิกภาษีขาออกสินค้าประเภทข้าว ดีบุก ยางพาราที่ส่งไปญี่ปุ่น และยกเลิกภาษีขาเข้าสินค้าจากญี่ปุ่นด้วย นโยบายดังกล่าวทำให้การค้าระหว่างไทยกับยุโรปหยุดชะงัก จากที่เคยส่งสินค้าประเภทเครื่องจักรต่าง ๆ ยารักษาโรค ผ้า และเคมีภัณฑ์ทำให้พ่อค้าส่งซื้อสินค้าจากยุโรปไม่ได้อีกต่อไป เกิดภาวะขาดแคลนสินค้าในประเทศ ค่าครองชีพของประชาชนสูงขึ้น และรายได้จากการเก็บภาษีขาเข้า ขาออกของรัฐบาลไทยลดลงอย่างมาก ตามสถิติปรากฏว่าภาษีศุลกากรที่เคยเก็บได้จำนวนเกือบ 22 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2485 ลดลงเหลือเพียง 10 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2488²²

อย่างไรก็ตาม การขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นและการหมดอิทธิพลของธุรกิจชาวยุโรปได้ทำให้นายทุนจีนในประเทศไทยหลายกลุ่มเติบโตขึ้นจากการซื้อกิจการของชาวยุโรปและเริ่มผลิตสินค้าตอบสนองความต้องการภายในประเทศ เช่น ตระกูลพรประภา ทำการค้าเหล็กและโลหะจนยุคต่อมาเป็นเจ้าของบริษัทรถยนต์ชั้นนำ นายเทียม โชควัฒนาเริ่มธุรกิจการค้าเครื่องอุปโภคบริโภค นายชิน โสภณพานิช ก่อตั้งธนาคารกรุงเทพ นายอุเทน เตชะไพบูลย์ ตั้งโรงงานผลิตสุรา ฯลฯ การสะสมทุนของนายทุนกลุ่มนี้เป็นฐานการเงินให้กับธุรกิจใหม่ ๆ ในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองและยังเข้าไปพัวพันกับกลุ่มผู้นำทหารโดยสร้างพันธมิตรระหว่างธุรกิจเอกชนและรัฐบาล ดังจะกล่าวถึงในช่วงต่อไปของวิทยานิพนธ์

²¹ มิลตัน ออสบอร์น, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สังคมประวัติศาสตร์, แปลโดย มัทนา เกษกมล และคณะ (กรุงเทพฯ: Silkworm Book, 2544), หน้า 192 – 193.

²² แดมสุข นุ่มนนท์, การทูตไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2528), 49.

2.4 เศรษฐกิจการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่สองและการเรืองอำนาจของสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2488 – 2503)

สงครามโลกครั้งที่สองได้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจในเศรษฐกิจการเมืองระดับโลก มหาอำนาจในยุโรปโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสได้รับความบอบช้ำจากการเป็นสมรภูมิรบ ในช่วงแรกสหรัฐอเมริกายังดำเนินนโยบายโดดเดี่ยวตามหลักการมอนโรว์ แต่เมื่อญี่ปุ่นโจมตีอ่าวเพิร์ลเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ประธานาธิบดีแฟรงคลิน ดี. รูสเวลท์ จึงได้ประกาศเข้าร่วมสงคราม และกลับกลายเป็นว่าสงครามโลกครั้งที่สองทำให้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำในสหรัฐอเมริกาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2463 ทุเลาลง กล่าวคือ ในขณะที่ยุโรปและหลายประเทศในเอเชียเป็นสมรภูมิรบ สหรัฐอเมริกาก็กลายเป็นประเทศผู้ผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารป้อนตลาดโลก และยังเป็นผู้ผลิตอาวุธสงคราม ปัญหาการว่างงานและปัญหาเศรษฐกิจซบเซาในสหรัฐอเมริกาก็หมดไป

แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลง รัฐบาลอเมริกันจึงได้ตระหนักว่าไม่สามารถจะอยู่โดดเดี่ยวได้เพราะผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาผูกพันอยู่กับการค้าทั่วโลก โดยเฉพาะยุโรปซึ่งกำลังประสบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจากสงครามและการสูญเสียแหล่งวัตถุดิบในประเทศอาณานิคมทำให้ ไม่สามารถซื้อสินค้าจากสหรัฐอเมริกาได้ ดังนั้น หากจะให้สหรัฐอเมริกาทำการค้าได้ดังเดิม ก็ต้องหาวิธีทำให้ยุโรปตะวันตกซึ่งเป็นอดีตศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกฟื้นตัวเสียก่อน สหรัฐอเมริกาจึงให้ความช่วยเหลือฟื้นฟูผ่านทางแผนการมาร์แชล

อุปสรรคต่อการขยายระบบทุนนิยมโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่สำคัญคือ ระบบสังคมนิยมที่ขยายตัวไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ก่อนสงคราม สหภาพโซเวียตเป็นเพียงประเทศเดียวที่ใช้ระบบเศรษฐกิจการเมืองแบบสังคมนิยมที่อยู่ภายใต้วงล้อมของประเทศทุนนิยม แต่หลังสงคราม สหภาพโซเวียตได้ขยายอิทธิพลทางการเมืองในชั่วตรงข้ามกับสหรัฐอเมริกาไปยังดินแดนต่าง ๆ ความขัดแย้งระหว่างระบบทุนนิยมกับสังคมนิยมจึงประทุขึ้นกลายเป็นสงครามเย็น นำไปสู่ความร่วมมือระหว่างประเทศทุนนิยมที่จะต่อต้านระบบสังคมนิยมทั้งทางการทหาร การเมืองและเศรษฐกิจโดยมีสหรัฐอเมริกาอันเป็นประเทศทุนนิยมที่แข็งแกร่งที่สุดในขณะนั้นเป็นผู้นำ

ระบบทุนนิยมโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองจึงถูกจัดระเบียบเสียใหม่ ผ่านกลไกทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การสร้างระบบแบรตตันวูดส์ (Bretton Woods System) ในปี พ.ศ. 2487 อันประกอบไปด้วยสาระสำคัญว่าด้วยการก่อตั้งองค์การกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก (IBRD) และข้อตกลงเกี่ยวกับภาษีและการค้า (GATT) มีจุดมุ่งหมายที่จะกระตุ้นความร่วมมือด้านการเงินและการค้า สร้างเสถียรภาพให้กับระบบการเงิน และยังสร้างข้อตกลงที่จะให้เงินดอลลาร์เป็นเงินสกุลหลักของโลก องค์การและข้อตกลงทั้งหมดมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำและถือหุ้นส่วนจำนวนมากที่สุด

ในด้านการเมือง สหรัฐอเมริกาได้สร้างกลไกที่จะเป็นผู้ปกป้องระบบทุนนิยมโลกให้ดำเนินต่อไปโดยไม่พ่ายแพ้แก่ระบบสังคมนิยมโดยการตั้งสนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ (NATO) ในปี พ.ศ. 2491 เพื่อให้ความมั่นคงและความคุ้มกันกับประเทศในยุโรปตะวันตก และยังพยายามปกป้องระบบทุนนิยมผ่านการแทรกแซงทางการเมืองในประเทศโลกที่สามที่พึ่งหลุดพ้นจากการเป็นอาณานิคม โดยให้การสนับสนุนรัฐบาลเผด็จการที่มีนโยบายเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังเช่นที่สหรัฐอเมริกาให้การสนับสนุนเผด็จการในชิลี อาร์เจนตินา และประเทศไทย ในที่นี้สหรัฐอเมริกามีจุดมุ่งหมายที่จะปกป้องระบบตลาดและการค้าเสรีที่จะสร้างผลประโยชน์ให้ตนเองมากที่สุด เพราะถ้ายิ่งเกิดประเทศสังคมนิยมมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งจะลดโอกาสของสหรัฐอเมริกาในการทำกำไรในพื้นที่ใหม่ ๆ ผ่านการลงทุนโดยบริษัทข้ามชาติไปมากขึ้นเท่านั้น²³

ในส่วนของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2488 – 2489 หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นระยะสั้น ๆ ที่รัฐบาลพลเรือนเรื่องอำนาจ รัฐบาลทหารของจอมพล ป.พิบูลสงครามได้หมดอำนาจหลังจากการแพ้สงครามของญี่ปุ่น ผู้มีบทบาททางการเมืองที่สำคัญคือ นายปรีดี พนมยงค์ อดีตเสรีไทยและผู้สำเร็จราชการขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8

รัฐบาลพลเรือนในช่วงเวลาหลังสงครามต้องเผชิญกับปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ได้แก่ ปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และปัญหาการแก่งแย่งอำนาจการเมืองภายในกับกลุ่มทหารผู้กุมอำนาจเก่า รวมไปถึงปัญหาการตกลงกับประเทศมหาอำนาจเพื่อรักษาสถานภาพของประเทศไทยไม่ให้ตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม สหรัฐอเมริกาก็กลายเป็นพันธมิตรที่สำคัญที่ทำให้ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติไว้ได้ เอกสารทางวิชาการบางชิ้นได้อธิบายสาเหตุที่สหรัฐฯให้ความช่วยเหลือไทยทั้ง ๆ ที่ไทยได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งแตกต่างจากนโยบายของอังกฤษที่ต้องการการชดใช้จากประเทศไทยอย่างคุ้มค่าที่สุด เช่น ความคิดเห็นของศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในยุคสงครามโลกครั้งที่สอง ได้กล่าวไว้ว่า

“ปัญหาคว่านที่เผชิญหน้ารัฐบาลหลังสงครามคือปัญหาความสัมพันธ์กับอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะสหรัฐฯไม่ได้ถือว่าเราเป็นศัตรู แต่อังกฤษกลัวว่าตนได้รับความเสียหายมาก ประเทศไทยก็ยึดดินแดนไป และอยากทำให้เราต้องเจ็บบ้าง”²⁴

ในขณะนั้น อังกฤษประสบกับปัญหาการเสียอาณานิคมที่เป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญคือ ข้าว ยางพารา และดีบุก และยังมีปัญหาภาวะขาดแคลนเงินดอลลาร์ภายในประเทศ ส่วนสหรัฐอเมริกา

²³ Paul Baran and M. Sweezy, *Monopoly Capital* (New York: Monthly Review Press, 1968), p. 49.

²⁴ ดิเรก ชัยนาม, *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2509), หน้า 276.

เป็นประเทศที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้น้อยกว่าประเทศเจ้าอาณานิคมอื่นๆ แต่ผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาอยู่ที่ยุโรปตะวันตก ญี่ปุ่น จีน ละตินอเมริกา และตะวันออกเฉียงกลาง ประเทศไทยยังมีความสำคัญต่อสหรัฐอเมริกาน้อยกว่าอินโดนีเซียหรือฟิลิปปินส์ด้วยซ้ำ แต่ด้วยนโยบายการปลดปล่อยอาณานิคมทำให้สหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือไทยไม่ให้เป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ยิ่งไปกว่านั้นสหรัฐอเมริกายังมองเห็นช่องทางขยายอุตสาหกรรมและการลงทุนให้กับตนเอง และญี่ปุ่นซึ่งสหรัฐอเมริกาถือว่าตนเองมีหน้าที่ฟื้นฟูญี่ปุ่นหลังสงครามโลก ฉะนั้นสหรัฐอเมริกาจำเป็นต้องหาแหล่งวัตถุดิบและตลาดระบายสินค้า รวมไปถึงความต้องการสร้างฐานที่มั่นทางความมั่นคงเพื่อปกป้องกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ไม่ให้กลายเป็นชาติคอมมิวนิสต์

รัฐบาลพลเรือนของไทยมีนโยบายการเมืองในการให้การสนับสนุนการปลดปล่อยชาติอาณานิคม นำมาซึ่งความไม่พอใจของกลุ่มทหารและกลุ่มอนุรักษนิยมฝ่ายค้านซึ่งหวาดเกรงภัยจากคอมมิวนิสต์ แม้รัฐบาลของนายปรีดีจะสามารถยุติข้อพิพาทกับประเทศสัมพันธมิตรหลังสงครามโลกได้ด้วยดี แต่ก็ไม่สามารถที่จะจัดการกับปัญหาความยุ่งเหยิงภายในประเทศโดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจ เกิดภาวะขาดแคลนสินค้าอุตสาหกรรมต่าง ๆ และเงินเฟ้ออย่างหนัก สินค้าในยุคหลังสงครามราคาแพงกว่าช่วงสงครามถึง 8 เท่า²⁵ การขาดแคลนข้าวและสินค้าต่าง ๆ ไม่ได้เป็นผลจากสงครามอย่างเดียวเท่านั้น ข้อบกพร่องส่วนใหญ่อยู่ที่นโยบายควบคุมราคาข้าวของรัฐบาลทำให้ประเทศไทยส่งออกข้าวได้ในราคาต่ำ ในขณะที่ประเทศมลายูขายข้าวได้ราคาสูงกว่าเป็นสองเท่า

นอกจากนี้ รัฐบาลยังไม่อาจแก้ปัญหาเงินเฟ้ออันเนื่องมาจากการพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นในช่วงสงครามเพื่อให้พอกับจำนวนเงินที่ญี่ปุ่นขอบังคับกู้เพื่อมาใช้จ่ายในกองทัพ การใช้จ่ายของรัฐบาลในช่วงสงครามและหลังสงครามมีมากกว่าจำนวนภาษีเงินได้มากมายซึ่งได้ก่อให้เกิดแนวโน้มของปัญหาเงินเฟ้อเพิ่มขึ้น สหรัฐอเมริกาและอินเดียได้ให้เงินกู้กับไทย ส่วนรัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้ใช้วิธีขายทองคำแท่งเพื่อนำธนบัตรที่มีอยู่ในตลาดกลับคืนมา และเพื่อจะได้มาซึ่งเงินตราต่างประเทศ แต่ปัญหาเศรษฐกิจหลังสงครามดังกล่าวก็ไม่ได้แก้ไขได้อย่างง่ายดาย จนมีการกล่าวกันว่า

*“คนที่มีความสุขที่สุดในช่วงหลังสงครามโลกคือ พ่อค้าชาวจีน กลุ่มผู้ลักลอบขนสินค้าและนักการเมือง”*²⁶

²⁵ Frank Darling, *Thailand and the United States* (Washington DC: Public Affairs Press), 1956, p. 55.

²⁶ Ibid.

เมื่อสินค้ามีราคาสูงแต่ข้าราชการมีเงินเดือนต่ำ ภาวะการจ้อราชฎ์บังหลวงจึงมีอาจ หลีกเลี้ยงได้ นักหนังสือพิมพ์ผู้มีแนวคิดเสรีนิยมและเป็นกลางอย่างมาลัย ชูพินิจได้เขียนว่า

“ตลอดอายุของการเป็นนายกรัฐมนตรีมา 2 ยุค 2 สมัย พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ได้ แสดงความสามารถควรสรรเสริญหลายประการ แต่ความสำเร็จนั้นถึงจะสำคัญเพียงใดก็ยังไม่เท่ากับ ปัญหาภายในประเทศ 2 ประการ ข้าวซึ่งเป็นอาหารประจำวันและข้าราชการทุจริตอันเป็นโรคประจำชาติหลังสงคราม”²⁷

นายปรีดีและหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและความคลอนแคลนของ รัฐบาลโดยเฉพาะประเด็นความล้มเหลวด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและการจ้อราชฎ์บังหลวง และ ยิ่งเมื่อเกิดคดีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ที่รัฐบาลแถลงข่าวอย่างคลุมเครือ โดยไม่เปิดเผยสาเหตุที่แน่ชัด คณะความนิยมของรัฐบาลพลเรือนก็ยิ่งตกต่ำลงตามลำดับ แต่ยังไม่ ทันทจะลงมือแก้ไขปัญหาใด ๆ ให้ลุกลวง ก็เกิดเหตุการณ์การปฏิวัติปี พ.ศ. 2490 นำโดย พลโทผิน ชุณหะวัณ นาวาเอกกาจ เก่งระดมยิง พลตรีสุษดี ธนะรัชต์ พันเอกเผ่า ศรียานนท์ ฯลฯ อันเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของการเมืองไทยโดยได้ทำให้ระบอบอำนาจนิยมที่อำนาจการ กำหนดนโยบายการเมืองและเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับกองทัพได้ฟื้นกลับมาและยังทำให้การเมืองไทย ห่างไกลความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้นและทำให้พลังของคณะราชฎ์ฝ่ายพลเรือนที่นำโดยนายปรีดี ต้องสลายลงมีอาจจะเป็นพลังที่ถ่วงอำนาจทางการเมืองของฝ่ายทหารได้อีก

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กลับคืนสู่อำนาจอีกครั้งจากการปฏิวัติ ปี พ.ศ. 2490 โดยการ สนับสนุนของกลุ่มชอวยราชครูโดยเฉพาะพล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ แต่การกลับสู่อำนาจครั้งนี้แตกต่าง จากสมัยที่ผ่านมา กล่าวคือ ท่านไม่ได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดและไม่ได้มีอำนาจเหนือ คณะรัฐประหาร ฐานอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามหลุดไปอยู่ในมือของจอมพลผิน ชุณหะวัณ และนายทหารรุ่นใหม่ที่ย้อนอาวุโสกว่า เช่น พลตรีสุษดี ธนะรัชต์ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มสี่เสาเทเวศร์ และพล ต้ารวจเอกเผ่า ศรียานนท์ ในสี่ปีแรกของการเรืองอำนาจ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องเผชิญกับ การทำทนายจากในกองทัพด้วยกันและนักการเมืองฝ่ายสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ดังจะเห็นได้จาก การมีความพยายามก่อรัฐประหารและเหตุการณ์กบฏ แต่หลังจากขจัดกลุ่มของนายปรีดีได้หมดสิ้น แล้ว การประทุของสงครามเย็นและอุดมการณ์การต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำมาใช้สามารถสร้างฐานอำนาจทางการเมืองให้เข้มแข็งได้อย่างดีเยี่ยมโดยการพยายามโน้มเอียง เข้าหาตะวันตก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา

²⁷ พิมพ์ไทย, 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490, อ้างใน มรกต เจวจินดา, ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์กับ การเมืองไทย พ.ศ. 2475 – 2526 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 97.

ในยุคของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สหรัฐอเมริกาเริ่มให้เงินช่วยเหลือด้านความมั่นคงและการทหารให้กับรัฐบาลไทย โดยประเทศไทยเองก็ดำเนินนโยบายสนับสนุนสหรัฐอเมริกาอย่างแข็งขัน โดยเฉพาะด้านความมั่นคง ปัญหาความไม่มั่นคงและภาวะการขาดเสถียรภาพในฐานะอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามบังคับให้ท่านเริ่มที่จะเอนเอียงเข้าหาพันธมิตรตะวันตกมากขึ้น เริ่มจากการติดต่อขอซื้ออาวุธเนื่องจากกองทัพต้องการอาวุธสมัยใหม่ และตัวท่านเองก็ต้องการยกฐานะของตนในคณะรัฐประหาร จอมพล ป. พิบูลสงครามตระหนักดีว่าอำนาจและการยอมรับจะมาจากความสามารถในการสนองความต้องการของสถาบันทหาร โดยจัดหาอาวุธที่ทันสมัย โดยเฉพาะอาวุธอเมริกัน ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของกองทัพทำให้ต้องเอนเอียงเข้าหาสหรัฐอเมริกาเป็นอันดับแรก

อย่างไรก็ตาม สหรัฐฯก็ยังปฏิเสธความต้องการดังกล่าวเรื่อยมา เนื่องจากยังไม่มีประเทศตะวันตกใด ๆ ให้การยอมรับจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งเคยประกาศสงครามกับพันธมิตรตะวันตกและเข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่น ในส่วนของตัวท่านเองก็พยายามทุกวิถีทางเช่นกันที่จะได้รับการยอมรับจากประเทศตะวันตกโดยสร้าง ภาพพจน์ของตนในมิติใหม่ คือ การเป็นผู้ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างแข็งขัน และยังได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ New York Times ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์อเมริกันเมื่อวันที่ 12 เมษายน 1948 ว่า รัฐบาลของท่านจะไม่เป็นซ้ายหรือขวา แต่จะต่อต้านคอมมิวนิสต์²⁸

นอกจากนี้ ยังมีข้อคิดเห็นของ นายกนต์ธีร์ ศุภมงคลได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การวิเทโศบายของไทย” เกี่ยวกับการดำเนินนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงครามว่า

“เป็นธรรมดาอยู่ที่จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องบำเพ็ญตนให้อังกฤษและสหรัฐฯ เลิกมองท่านในฐานะศัตรูเสียที ท่านพยายามเอาใจทุกอย่างแม้แต่ฝรั่งเศสซึ่งเป็นศัตรูคู่อาฆาตของท่านสมัยเรียกร้องดินแดนอินโดจีนท่านก็ต้องทำดีด้วย”²⁹

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 เป็นต้นมา การประทุของสงครามเย็นทำให้มหาอำนาจตะวันตกจำต้องทบทวนนโยบาย ประเทศไทยตกอยู่ในวงล้อมของขบวนการคอมมิวนิสต์โดยทางตะวันออกของประเทศกองกำลังเวียดมินห์ได้ทำสงครามกับกองทัพฝรั่งเศส ทางตะวันตกและทางใต้ในพม่าและมาเลเซียเกิดเหตุการณ์พรรคคอมมิวนิสต์พยายามก่อกวนรัฐบาลด้วยวิธีก่อการร้าย ในอินโดนีเซียเกิดกองกำลังชาตินิยมสู้กับเจ้าอาณานิคมดัตช์ ในประเทศไทยเองก็มีกลุ่มคนจีนคอมมิวนิสต์ที่ลักลอบเข้ามา และเพื่อนบ้านที่เหนือขึ้นไปอย่างจีนก็กำลังถูกโจมตีด้วยพรรคคอมมิวนิสต์อย่างหนัก ในขณะที่

²⁸ Daniel Fineman, *A Special Relationship: The United States and Military Government in Thailand, 1947-1950* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1997), p. 69.

²⁹ กนต์ธีร์ ศุภมงคล, *การวิเทโศบายของไทยระหว่าง พ.ศ. 2453-2495* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 447.

สหภาพโซเวียตที่กำลังแผ่อำนาจในภูมิภาคยุโรปและได้เข้ายึดเชคโกสโลวะเกีย สหรัฐอเมริกาจึงเริ่มจะมองว่าตนเองควรให้การสนับสนุนรัฐบาลที่มีเสถียรภาพและไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ไม่ว่ารัฐบาลเหล่านั้นจะเป็นพลเรือนหรือทหารก็ตามดังนั้นเมื่อมีข่าวว่าสหภาพโซเวียตจะตั้งสถานทูตในกรุงเทพฯ และยังเสนอให้มีการแลกเปลี่ยนฝักกองกำลังระหว่างกัน แม้คณะรัฐบาลไทยจะปฏิเสธ แต่สหรัฐอเมริกาก็สรุปว่าสหภาพโซเวียตเริ่มวางแผนที่จะเข้ามาในประเทศไทย สหรัฐอเมริกาจึงจำต้องให้การรับรองรัฐบาลอย่างเป็นทางการพร้อมกับพันธมิตรอื่นๆ ได้แก่ อังกฤษและจีนในเดือนพฤษภาคม และยังสนับสนุนจอมพลป. พิบูลสงครามให้หันมาอยู่ฝ่ายตะวันตกด้วย³⁰

ฝ่ายจอมพลป.พิบูลสงครามก็ถือโอกาสสร้างภาพต่อต้านคอมมิวนิสต์ต่อไป Daniel Fineman ได้แสดงความคิดเห็นว่า³¹

“การโฆษณาชวนเชื่อของจอมพลป.พิบูลสงครามสำเร็จไม่ใช่เพราะสร้างความเชื่อมั่นให้กับสหรัฐอเมริกาได้ แต่เป็นเพราะความคลุมเครือของจอมพลป. พิบูลสงครามต่างหาก ที่สร้างปัญหาให้กับสหรัฐอเมริกาว่าตกลงแล้วจะดำเนินนโยบายอะไรกันแน่ เพราะในช่วงที่เป็นนายกรัฐมนตรีช่วงแรก จอมพลป.พิบูลสงครามก็มีปัญหาจากขบวนการฝ่ายซ้ายในประเทศไทย แต่การต่อต้านคอมมิวนิสต์หลังสงครามของท่านก็ไม่ได้ทำอย่างแข็งขัน อุดมการณ์ทางการเมืองมีบทบาทเล็กน้อยในการเมืองไทยช่วงหลังปี 1940 และตัวท่านเองก็เคยร่วมในคณะราษฎรสถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในปี 1932 จากนั้นก็ละทิ้งอุดมการณ์ดังกล่าวไปสู่ระบบการปกครองแบบทหารนิยมและก็กลับมาหาระบบเดิมอีกหลังปี 1948”

สหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือด้านการทหารแก่ประเทศไทยเพิ่มขึ้นหลังจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ขึ้นเป็นรัฐบาล โดยในปี พ.ศ. 2494 ได้ให้เงินทุนจำนวน 4.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเพิ่มขึ้นเป็น 56 ล้านดอลลาร์เป็นความช่วยเหลือทางทหารและบำรุงรักษากองทัพ³² จนท้ายที่สุด ในปี พ.ศ. 2497 เมื่อเกิดสงครามเกาหลี ประเทศไทยจึงละทิ้งความเป็นกลางและดำเนินนโยบายด้านความมั่นคงสนับสนุนสหรัฐอเมริกาต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามยังเดินทางไปเยือนสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2498 และได้กล่าวสุนทรพจน์แก่รัฐสภาสหรัฐอเมริกาว่าประเทศไทย

³⁰ Daneil Fineman, p. 57.

³¹ Ibid.

³² Surachart Bamrungsuk, United States Foreign Policy and Thai Military Rule 1947-1977

จะยืนอยู่เคียงข้างสหรัฐอเมริกาตลอดไป³³

ในด้านนโยบายเศรษฐกิจ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ไม่ได้มีที่ท่าชัดเจนในการรับความสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา เนื่องจากท่านได้สร้างเศรษฐกิจแบบชาตินิยมขึ้นมาโดยผูกขาดกิจการบางอย่างไว้ภายใต้รัฐ เช่น อุตสาหกรรมค้าไม้ขีดไฟ การโรงแรม การค้าทอง และการค้าเนื้อสัตว์ มีการตั้งบริษัททหารสามัคคีมาดำเนินกิจการเกี่ยวกับการค้าข้าว และยังก่อตั้งธุรกิจอื่น ๆ คู่กับนายทุนเอกชน เช่น ธุรกิจปูนซีเมนต์ ธุรกิจทอผ้า เป็นต้น และยังกระทำทุกวิถีทางที่จะถอดถอนกลุ่มสนับสนุนนายปรีดีออกจากอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยแต่งตั้งพรรคพวกของตนเข้าไปดำเนินการแทนกลุ่มของนายปรีดีในบริษัทต่าง ๆ ที่ดำเนินการในสมัยรัฐบาลพลเรือน เช่น บริษัทข้าวไทย และบริษัทไทยนิคมพาณิชย์

ระหว่างปี พ.ศ. 2490-2500 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นสมัยที่สองนั้น กลุ่มผู้ทำรัฐประหารและสนับสนุนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งกลุ่มชอยราชครูและกลุ่มสี่เสาทเวศร์ได้ใช้อำนาจทางการเมืองแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กลุ่มชอยราชครูได้สร้างความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับนายธนาคารที่ก่อตัวขึ้นในยุคสงครามโลก มีการสนับสนุนด้านฐานการเงินจนทำให้ธนาคารกรุงเทพกลายเป็นธนาคารท้องถิ่นที่ใหญ่ที่สุด และยังส่งสมาชิกจากกองทัพสองท่าน ได้แก่ พลเอกศิริ สิริโยธิน และพลตรีประมาณ อติเรกสารเข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหารธนาคาร และใช้วิธีการเดียวกันกับกลุ่มธุรกิจอื่น ๆ ทำให้ผู้ประกอบการเอกชนต้องเผชิญทหารที่อยู่ในกลุ่มนักการเมืองเหล่านี้มาเป็นผู้บริหารหรือเป็นคณะกรรมการบริษัท ในขณะที่กลุ่มสี่เสาทเวศร์ได้สร้างเครือข่ายธุรกิจกับธนาคารแหลมทอง ธนาคาร และธนาคารเอเชีย จากสถิติพบว่ากลุ่มผู้ก่อการรัฐประหาร ปี พ.ศ. 2490 จำนวนเจ็ดคนมีตำแหน่งผู้จัดการในบริษัทจำนวน 91 แห่ง และสมาชิกทั้งหมดของคณะผู้ก่อการรัฐประหารเข้ามามีบทบาทในธุรกิจต่าง ๆ ถึง 101 บริษัท³⁴

อย่างไรก็ตาม อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องหมดลงเมื่อเกิดการขัดแย้งเรื่องการจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มชอยราชครูกับกลุ่มสี่เสาทเวศน์ และกลุ่มสี่เสาทเวศร์ที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์สามารถทำการยึดอำนาจได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2500 ความสัมพันธ์ด้านการเมืองของไทยและสหรัฐอเมริกามีความแน่นแฟ้นและเป็นยุคแห่งการหลั่งไหลเข้ามาของทุนอเมริกันในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินช่วยเหลือให้เปล่าทางเศรษฐกิจและการทหาร เงินลงทุนในอุตสาหกรรม และเงินสะพัดจากการตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

³³ ทักษ์ เฉลิมเดียรณ, การเมืองไทยระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, แปลโดย พรรณี จัตรพลรัตน์ และ ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526) หน้า 103.

³⁴ ผาสุก พงศ์ไพจิตร และ สังคีต พิริยะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), ภาคผนวกที่ 7.

ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในเรื่องการขยายตัวของภาคธุรกิจ เงินทุนดังกล่าว
ช่วยกระตุ้นการใช้จ่ายภายในประเทศ ส่งผลต่อการเพิ่มจำนวนของชนชั้นกลางและปัญญาชนซึ่งจะ
กล่าวถึงในบทต่อไป